

Sant Jordi en la tradició valenciana

La imatge de sant Jordi mai no ha tingut una especial fortuna entre els valencians i ha desaparegut en gran part del seu imaginari popular. Solament Alcoi i algun altre nucli han conservat l'afecte popular per aquest sant. Tanmateix, diferents retaules justifiquen la presència de sant Jordi en la batalla del Puig, entre d'altres, el més representatiu dels quals és el retaule atribuït a Marçal de Saix i conservat a Londres.

EDITORIAL 314

Detall del Retaule de Sant Jordi que Marçal de Saix va pintar cap al 1400. Aquí es distingeix la figura de Sant Jordi amb la creu vermella i la de Jaume I cobert de barres roges i grogues.

Històricament, sant Jordi no ha tingut una fortuna especial entre els valencians. Actualment, només a Alcoi i en algun nucli menor, com ara Banyeres de Mariola, conserva un elevat grau d'adhesió i afecte populars. Allí la bigarrada i sumptuosa mímica dels moros i cristians re-

força o actualitza des de segles, cada abril, el valor i el significat del sant cavaller. Així, els canvis històrics ni ideològics no l'han afectat. En temps de la Segona República espanyola va adquirir gran fama un himne a sant Jordi que cantaven habitualment anarquistes i altres rojos:

Visca sant Jordi!
Visca el nostre Patró!
Perquè el nostre Patró
S'ha fet republicà:
en ves de matamoros
ara mata capellans.

Amb aquest meritori volantí ideològic, sant Jordi tenia el futur assegurat entre els alcoians. Els vencedors de la guerra, pocs anys després, van promoure un altre himne:

Tindràs, oh, sant Jordi!,
a Alcoi que tornar
i fer que renaixca
la fe i la pietat.

quasi excepció al País Valencià. I no deixa de ser estrany. En altre temps, la mateixa ciutat de València sembla haver estat un nucli bastant actiu de devoció i admiració per sant Jordi. Avui no en queda res i, oblidat de la capital, sembla natural que el sant haja també desaparegut en l'imaginari de gran part del país.

De fet, si a Alcoi, ciutat de la frontera, exposada a les envestides de l'Islam, segons una vella tradició, el sant guerrer havia hagut d'intervenir l'any 1276 per salvar-la dels atacs del temible al-Azraq, una altra tradició igualment antiga i venerable assenyalava una altra interven-

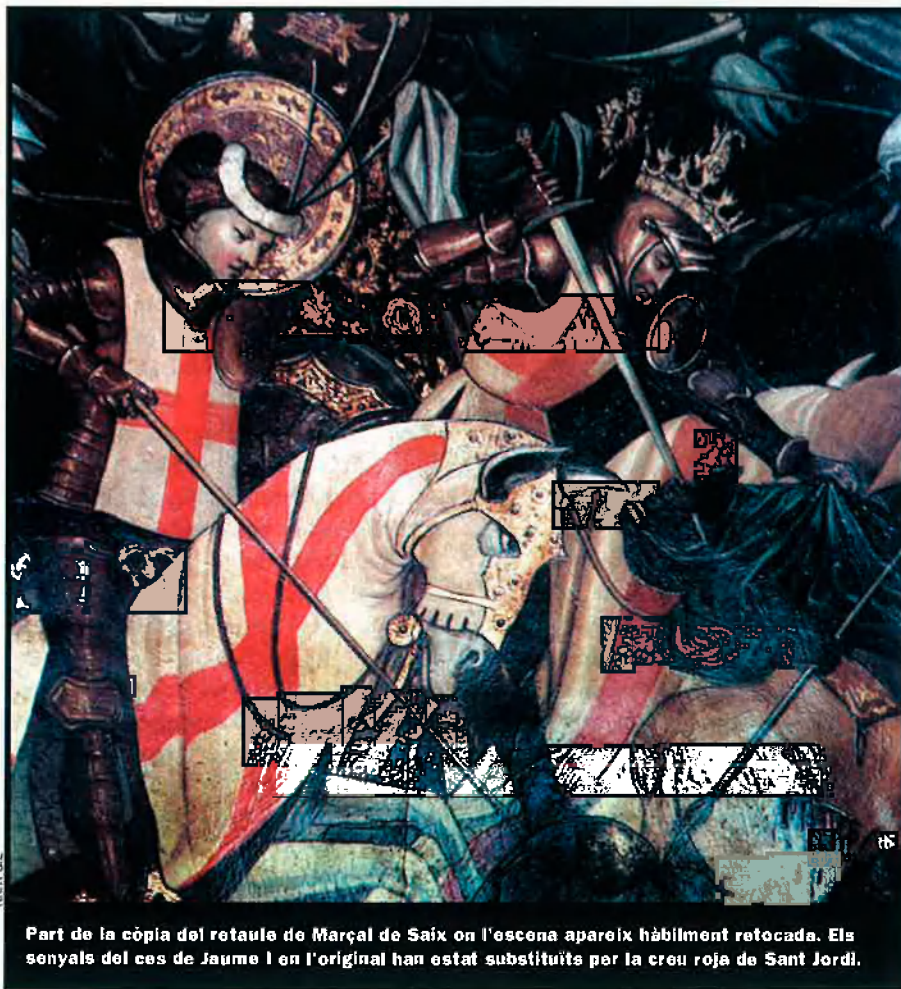
intervenció miraculosa, com sí que ho fa en el cas de Mallorca. "Diu el rei que, després de conquerir aquella ciutat, segons que els sarraïns nos contaren, deien que viren entrar primer a cavall un cavaller blanc ab armes blanques; e açò deu ésser nostra creença: que fos sent Jordi, car en hestòries trobam que en altres batalles l'han vist de crestians e de sarraïns moltes vegades".

És ben curiosa l'actitud d'aquells musulmans vençuts de Mallorca, promovent la llegenda des de l'endemà de la seua derrota. Potser era una manera d'afalagar el vencedor i predisposar-se'l favorablement.

Les referències documentals a un semblant miracle en la conquesta de València són bastant més tardanes. Es pot assegurar, però, que a primeries del segle XV a la ciutat ja s'havia consolidat i divulgat la fama certa del suport de sant Jordi als avantpassats conqueridors. Així ho testimonien tant un magnífic retaule gòtic atribuït a Marçal de Saix i datat entre el 1400 i el 1410, com un expressiu sermó conservat de sant Vicent Ferrer, predicant a la plaça de la Seu l'any 1413.

Com a conseqüència del secular saqueig del patrimoni artístic valencià, el retaule de Marçal de Saix és avui molt lluny del seu lloc d'origen, a Londres, exposat al Victoria and Albert Museum. És, doncs, mal conegut dels actuals valencians. De qualitat pictòrica molt remarcable, representa, entre altres escenes més tòpiques, una batalla violentíssima entre una host cristiana i una altra d'islàmica. Sant Jordi, assenyalat amb la preceptiva creu vermella sobre camp blanc, i un altre guerrer, coronat i cobert de barres roges i grogues, tots dos a cavall, ataquen costat per costat, tallant i punxant enemics en disputada competència. El company de sant Jordi només pot ser, evidentment, el rei Jaume i el fet representat no pot ser sinó la batalla del Puig.

El retaule presidia la capella del Centenar de la Ploma, companyia de cent ballsters instituïda pel rei Pere el Cerimoniós el 3 de juny de l'any 1365, en plena guerra amb Castella. Era una milícia ciutadana, distingida guàrdia d'honor de la senyera. Posteriorment, als cent ba-

Part de la còpia del retaule de Marçal de Saix on l'escena apareix hàbilment retocada. Els senyals del ces de Jaume I en l'original han estat substituïts per la creu roja de Sant Jordi.

A Alcoi, doncs, contra sant Jordi, ningú no pot tindre raó. De bona fe, irònicament o amb mala intenció, el sant patró és irrenunciable. Si algú amollava la bandera de sant Jordi, se sabia desqualificat, exclòs dels bons, un ciutadà incomplet. El prodigiós èxit històric i popular de sant Jordi a Alcoi, però, és una

ció del mateix sant a la batalla del Puig de Santa Maria, l'any 1237, a partir de la qual el rei Jaume I va quedar en molt bona posició per a intentar l'assalt final a València. *El Llibre dels fets*, la detallada crònica dictada pel rei Conqueridor, parla a bastament dels dos fets d'armes, a Alcoi i al Puig. Ara bé, no parla de cap

llesters originals s'hi van afegir companyies de cavall i d'arcabussers. Es va dissoldre després de la batalla d'Almansa, per ordre del rei Felip V.

Si bé sant Jordi tenia, des del segle XIII, sota la seua advocació una de les primitives parròquies de València, sembla que la devoció no hi va arrelar, perquè ben prompte l'hi va substituir el crist dit del Salvador, que encara dona nom actualment a la mateixa església. Per tant, el nucli si no únic, almenys principal, des del qual es va promoure la devoció i la llegenda valenciana de sant Jordi sembla haver estat el Centenar de la Ploma. Constituïda la companyia de ballesters en confraria de sant Jordi des de 1371, mig segle després va encomanar a Marçal de Saix el notable retaule que avui és la més antiga documentació coneguda de la intervenció del sant cavaller a favor dels lluitadors del Puig. Aquella magnífica pintura devia impressionar els coetanis. Fins a nosaltres han arribat un parell de mostres del ressò que va aconseguir, totes dues de la primera meitat del XV: un retaule conservat al museu de Xèrica, degut a algun deixeble de Marçal de Saix, i una il·lustració del miniaturista Leonard Crespí, continguda en un famós *Llibre d'hores del rei Alfons el Magnànim*, que s'inspiren directament en l'escena en què Marçal de Saix va imaginar la batalla del Puig.

El sermó conservat de sant Vicent sobre sant Jordi, es produïa en aquell context. Entre la compacta multitud que es va congregar a la plaça de la Seu de València per escoltar-lo el dia 25 d'abril del 1413, molts dels oients devien conèixer i admirar el retaule del Centenar de la Ploma. "Esta solemnitat anual que es fa de mossényer sent Jordi -va dir el predicador com a introducció- és per les grans ajudes que féu en la conquesta de la ciutat e regne de València, e per ço serà lo sermó de sent Jordi." I no en diu més. Com si fóra una cosa massa sabuda. Al llarg del sermó, sant Vicent parlà de la lluita de sant Jordi amb el drac, del

Miniatura de Leonard Crespí representant també la batalla del Puig, prova de la influència del retaule de Marçal de Saix.

seu martiri i de les seues virtuts, però no hi va fer cap més referència a la història local. Els vicis i virtuts dels cavallers valencians ocuparen tots els seus esforços. Al ulls de sant Vicent, comparats amb el sant model de cavallers que era sant Jordi, els cavallers coetanis eren uns mal deixebles. El sacre orador va posar aquest final impagable a la lluita del sant amb el drac: salvada la princesa, davant aquell cavaller tan valerós, podeu pensar que la donzella diria al pare: 'pare, io me tindria per arreada que fos mon marit.' Dix lo rei: 'cavaller, io la't do per muller, e lo regne meu.' E dix sent Jordi: 'Dóna-la a Jesu Crist, que ell l'ha deslliurada, que no io.'" I conclou sant Vicent: "Així no li anava lo cor a luxúria ne carnalitat. Quants cavallers hi ha que, si la trobassen, dixessen: 'io us delliuraré del drac de l'estany, mas venits-ne ab mi, e io seré lo drac que us devoraré.'"

La devoció a València per sant Jordi sens dubte es va mantindre ben viva du-

rant el segle XV i, a mitjan segle XVI, el govern de la ciutat encara va erigir una ermita prop del Puig de Santa Maria, al lloc on se suposava que s'havia esdevingut el bèl·lic miracle, decisiu per als futurs valencians. La història del santuari resumeix bastant bé l'evolució i l'oblit que entre els valencians va experimentar la figura de sant Jordi: a primeries del XIX era una pura ruïna. Restaurat l'any 1926, ni les autoritats municipals ni els valencianistes de l'època no van aconseguir concentrar al seu voltant un mínim d'entusiasme popular. Molt poc després esclatava la guerra i el renovat valencianisme dels anys seixanta quedava molt lluny d'un sant que només podia percebre en el seu vessant més genocida i colonialista. Poc més tard, l'ecologisme veuria en el drac una simpàtica espècie a protegir. El bon nom i la màgia protectora de sant Jordi, entre els valencians i valencianes laics i d'esquerres, és difícil de restaurar. Té ja mal pedaç. Des de l'altre cantó de l'espectre ideològic el panorama tampoc no és més

divertit. Des de fa uns anys, a la Seu de València, sens dubte amb el consentiment del capítol catedralici, a la capelleta que, rere l'absis i oberta al carrer, segons la tradició es va celebrar la primera missa després de l'entrada de Jaume I a la ciutat, s'hi exposa una còpia de la taula realitzada per Marçal de Saix. L'escena apareix hàbilment retocada respecte de la que es pot veure en l'original conservat al Victoria and Albert Museum: el cap de sant Jordi ha estat transferit al cos del rei, i viceversa. Els senyals que cobrien el cos i el cavall del rei Jaume, unes eloqüents bandes roges i grogues sense cap altre afegit, han estat substituïts pels atributs de sant Jordi: la creu vermella sobre camp blanc. El resultat és probablement únic en el món: un sant Jordi duplicat que, si l'Església té doctors, podrien decidir si és o no herètic.

Víctor G. Labrado